

*Литвин Х. М.,**магістр філології,**вчителька української мови й літератури ліцею «Перспективи»**<https://orcid.org/0009-0004-6921-3183>**Ренчка І. Є.,**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови**Національного університету «Киево-Могилянська академія»**<https://orcid.org/0000-0002-5568-7941>*

МОВА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ФІЛЬМІВ

Анотація. Робота присвячена дослідженню мовностилістичних особливостей сучасного українського кіно. Актуальність теми зумовлена важливістю поглибленого вивчення мови сучасних кінофільмів з огляду на зростання кількості української кінопродукції та зміцнення позицій української мови у різних сферах суспільного життя. Мета роботи – дослідити мовну специфіку сучасних українських фільмів на прикладі телесеріалу «Спіймати Кайдаша» та фільму «Стоп-Земля», що передбачає виконання таких завдань: з'ясувати засоби впливу кінематографа на світогляд та свідомість громадян у суспільстві; розглянути сучасну мовну ситуацію в Україні та її відображення в національному кіномистецтві; висвітлити значення мови в українських кінофільмах; проаналізувати характерні риси мовлення дійових осіб телесеріалу «Спіймати Кайдаша» та кінофільму «Стоп-Земля»; дослідити функційне навантаження виявлених мовних засобів. Використано такі методи дослідження, як описовий, метод порівняння, метод контекстного аналізу, метод систематизації та класифікації матеріалу.

Проведений аналіз засвідчив, що для наближення художньої дійсності до реальної творці фільмів використовують такі елементи живого розмовного мовлення, як сленгізми, жаргонізми, діалектизми, обценізми тощо. З'ясовано, що в телесеріалі «Спіймати Кайдаша» правдиво відтворено сільське життя і, зокрема, його мовні аспекти. Наведено приклади, що засвідчують наявність таких рис мовної ситуації в Україні, як білінгвізм, суржик, показано вплив родини на мовлення персонажів. У фільмі «Стоп-Земля» зображено постколоніальну українську молодь, у якій переважає літературне українське мовлення, відсутній суржик, але трапляються поодинокі випадки вживання росіянізмів та кальок з російської, що є наслідком білінгвізму в Україні. Доведено, що мовлення персонажів засвідчує психологічний, соціальний та культурний рівень героїв, передає реальну мовну ситуацію, слугує засобом характеристики соціальних процесів та суспільних подій, а також стилістичним прийомом створення комічного ефекту.

Ключові слова: кінофільм, українська мова, розмовне мовлення, суржик, сленг, обценна лексика, мовна ситуація, білінгвізм.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Український кінематограф тривалий час внаслідок русифікації України не мав

сприятливих умов для розвитку. Хоч українські режисери, зокрема О. Довженко та С. Параджанов, створювали кіно зі світовою славою, однак за кордоном його переважно вважали радянським, а отже, російським продуктом, адже Україна тоді була в складі СРСР, де російський народ та російська культура і мова займали панівне становище. Після розпаду СРСР Росія намагалася присвоїти наукові, культурні та мистецькі здобутки інших колишніх республік Союзу. Українці натомість здебільшого споживали продукцію російського кінематографа, де, якщо й зображували українців, то з непривабливого погляду, а українську мову репрезентували як меншовартісну, що було частиною колонізаторської політики СРСР та мовно-культурної експансії його правонаступниці – Російської Федерації. Тож і після проголошення незалежності України російська мова продовжувала домінувати в багатьох сферах суспільного життя нашої країни, а кіновиробництво – перебувати під російським впливом. Проте останнє десятиліття знаменне значним прогресом в українській кіноіндустрії.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю ґрунтовного вивчення мови українського національного кіно, котре є складником масової культури, а отже, виконує одну з головних її функцій – засобу впливу на свідомість громадян. Останнім часом кількість української кінопродукції збільшилася. 16 липня 2019 р. набув чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», котрий зміцнив позиції української мови, зокрема і в культурно-мистецькій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З-поміж українських мовознавчих досліджень є лише поодинокі спроби вивчення мови українського кіномистецтва, зокрема Л. Підкуймуха аналізує мовностилістичні особливості кінострічки «Кіборги» [1] та професор Ю. Шевчук, директор Українського кіноклубу в Колумбійському університеті, скрупульозно досліджує роль мови національного кінематографа і його вплив на свідомість громадян [2]. Усні форми побутування мови та мовну ситуацію в Україні вивчали С. Бирик [3], Н. Дзюбишина-Мельник [4], П. Дудик [5], Л. Клепуц [6], М. Кочерган [7], Л. Масенко [8; 9; 10; 11], О. Сербенська [12], Л. Ставицька [13], О. Тараненко [14], І. Цар [15] та ін. Відтворення розмовного мовлення в художніх творах розглядають В. Корольова [16], Л. Масенко [10] та І. Романюк [17], зосереджуючись, зокрема, на аналізі суржику в сучасних драматургій-

них і прозових текстах. Однак розмовне мовлення, відображене в сучасних українських фільмах, що водночас є віддзеркаленням актуальних мовних процесів, ще не ставало предметом наукових розвідок учених.

Мета статті – дослідити мовностилістичні особливості сучасного українського кіно на прикладі телесеріалу «Спіймати Кайдаша» та фільму «Стоп-Земля».

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Важливою складовою кінематографії є мова. Кінотвір є одним із найкращих плацдармів для віддзеркалення мовної ситуації країни. За визначенням М. Кочергана, мовна ситуація – це «сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіальному й соціальному взаємовідношенні й функціональній взаємодії у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень». <...> Мовна ситуація охоплює сферу й середовище вживання мови, соціальні умови функціонування мови, форми її існування» [7, с. 18]. Сучасна мовна ситуація в Україні є наслідком мовної політики попередніх століть русифікації та асиміляції за мовною ознакою, яку провадили на українських землях Російська імперія та її наступник – СРСР.

Одним із засобів русифікації в Радянському Союзі була культура. У театрах переважали російськомовні вистави. Що ж до кіно, то більшість фільмів на українських кіностудіях знімали російською мовою. Ті ж фільми, що було знято українською, зазнавали цензурного втручання та обмежень у демонструванні. Непоодинокими були випадки, коли фільм, створений українською мовою, потім переозвучували російською [2]. Так, фільм «За двома зайцями», який первісно зняли українською мовою, було переозвучено російською, а всі українськомовні копії вилучили з обігу. За словами Ю. Шевчука, «так зміна мови починається до зміни національної ідентичності культурного продукту» [2].

Варто зауважити й роль суржиків у згаданому фільмі. Якщо в українськомовному варіанті суржикізоване мовлення окремих персонажів було протиставлено гарній українській мові й носії суржиків як недолугого, покрученого мовлення висміювалися, то у версії, озвученій російською мовою, суржик сприймався як українська мова, протиставлена вишуканій російській. Тож закладені у твір акценти висміювання зміщувалися. Тепер його об'єктом ставала, по суті, українська мова. Подібна пародія на українську й наведення поряд зразків довершеної російської зумовлювали те, що глядачі сприймали українську мову як мову нижчої якості, не бажаючи ототожнювати себе з примітивною неосвіченою особою – носієм такої мови.

Мовну ситуацію, що сформувалася в Україні на кінець 80-х рр. ХХ ст. і яка збереглася в перші роки незалежності, науковці характеризують як диглосну українсько-російську двомовність: коли оціночно протиставляли в суспільстві дві мови – російську, з наданням їй статусу «високої», урочистої, міської, та українську як «низьку», маргінальну, сільську [18].

Із здобуттям Україною незалежності мовна ситуація залишалася майже незмінною. Слушно зауважує М. Кочерган щодо двомовності в країні: у такому випадку йде мовне суперництво, внаслідок чого одна з мов поступово зникає, бо втрачає свої позиції під тиском іншої [7, с. 20]. Ще в перше десятиліття ХХІ ст. через непослідовність державної мовної політики та нездатність влади захистити український інформаційно-культурний простір російська мова домінувала у багатьох

сферах життя суспільства, а на Сході та Півдні зміцнилася свої позиції настільки, що українська там майже зникла [10, с. 40]. Навіть мешканці західного регіону України, котрі послуговуються українською і де вплив русифікації був менш відчутний, не могли уникнути впливу російської, адже вона переважала в сфері масової культури.

Мовна свідомість українських громадян дещо змінилася після подій Революції Гідності. У 2014 р. Росія окупувала Крим та розпочала збройну агресію проти України. Це стало причиною переходу багатьох українців з мови ворога на державну. Найбільшу частку серед таких становить молодь. Це позитивно впливає на мовну ситуацію загалом, адже молодь – майбутнє України, котре навчатиме своїх дітей уже українською, а не російською. За результатами соціолінгвістичного опитування, проведеного у 2018 р., 46% українців спілкувалися виключно українською мовою, а 78% вважали її атрибутом державності [19, с. 7, 9].

25 квітня 2019 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який передбачає зміни, пов'язані із застосуванням української мови у сфері книговидавництва, медіа, мистецтві, інших сферах суспільного життя, створення Національної комісії зі стандартів державної мови тощо [20]. За статистикою, станом на 6 листопада 2020 р. підтримка мовного закону переважала в усіх регіонах України (найбільше на Заході – від 88%, найменше на Півдні – від 53%) [21]. Реальна ж мовна ситуація не завжди відповідала наведеним даним: до повномасштабної війни значна частина освітнього процесу здійснювалася російською, особливо в дитячих гуртках та секціях; російськомовні програми становили 46% ефірного часу, нав'язуючи українському суспільству російську мову, культуру та цінності; хоча частка ведення радіопередач українською становила понад 90%, використання української в соціальних мережах переважало лише в чотирьох областях України [21].

З 16 липня 2021 р. набули чинності нові норми Закону про мову, з-поміж яких і виробництво всієї кінопродукції українською мовою. Однак можновладці намагалися відтермінувати введення в дію цих норм. Такі спроби наступу на мовний закон викликали значне обурення й критику з боку патріотично налаштованих українців та громадських діячів [22; 23; 24]. Завдяки розголосу й суспільному тиску чергова спроба зневаження української мови провалилася, і нові норми закону таки набули чинності.

Останніми роками зросла суспільна думка на підтримку української мови [25]. Сьогодні українці впевненіше стають на захист своєї рідної мови, дедалі більше молодих людей генерують ідеї українськомовних південних та східних областей, пропагують підтримку діалектів. У соціальних мережах частіше висвітлюють порушення норм Закону про мову [26]. Дані загальнонаціонального опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» 19 березня 2022 р., вже після повномасштабного воєнного нападу російського агресора, свідчать, що абсолютна більшість (83%) громадян виступає за українську як єдину державну мову в країні [27]. Отже, впродовж останніх кількох років ми бачимо вагомі кроки на шляху зміцнення позицій української мови в суспільстві.

Те, якою має бути мова сучасного кіно в Україні, викликає жваві дискусії як у середовищі глядачів, так і в колах творців фільмів, а також на це питання почали звертати увагу мовоз-

навці. З огляду на мовну ситуацію, що склалася в Україні, у творі кіномистецтва потрапляють елементи суржику, російської мови, сленгізми, жаргонізми, просторічна лексика тощо. Проте не всі погоджуються, що ці явища повинні бути частиною мовного наповнення фільмів. Суперечка полягає в тому, що, з одного боку, національне кіно – це насамперед і національна мова; однак, з іншого боку, кінематограф повинен правдиво відтворювати дійсність, а в Україні в повсякденному спілкуванні рафінованою літературною мовою люди послуговуються нечасто. Мовознавці, котрі досліджували мову сучасних фільмів, обстоюють зміцнення позицій української в національному кіномистецтві. Зокрема, Ю. Шевчук наголошує, що «виникає екзистенційна загроза і для національного кінематографа, і для національної мови», коли зникає тісний зв'язок корінної мови населення з національним кіно [2]. У такому випадку продукт маскультури, який мав би стимулювати мову, перетворюється на засіб її знищення. Підтримує збільшення частки української у масовій культурі, а отже, й у кіномистецтві Л. Масенко, вважаючи це необхідним для знищення колоніального спадку [28].

Безперечно, мова є важливою для ідентифікації персонажа, тому більшість режисерів шукає шляхи розв'язання проблеми, як відтворити у фільмі мовну дійсність. Свого часу американський режисер та кіноісторик П. Богданович зазначав, що мова у фільмах має центральне значення, оскільки «це частина персонажів, їхньої людської сутності» [29]. Щодо національного кінематографа, то режисер зауважував, що він цілком підтримує «збереження етнічної, національної якості, – що б воно там не було, але мову треба якось зберігати», скажімо, «бридко уявляти собі французьке кіно, зняте англійською мовою», адже в такому випадку фільм втрачає свою французьку сутність [29].

Український режисер В. Васянович щодо мови персонажів висловлює чітку позицію. Митець переконаний, що «українське кіно – це кіно українською мовою», тому що єдиним показником належності фільму є мова [30]. У його фільмі «Атлантида» всі персонажі, перебуваючи на Донбасі, розмовляють чистою українською мовою, де немає жодного натяку на змішування двох мов: «Для мене важливо, щоб не було суржику. Я просто не хочу підтримувати цю традицію і підігравати тим людям, які кажуть, що “суржик наше все” і дає відчуття “українськості” мови. Я проти цього, я за чисту мову» [31].

Схожі міркування щодо ролі української мови в сучасному українському кінематографі висловлює режисерка К. Горностай, яка визначає мову як головний індикатор національності фільму [32]. Авторка у своєму дебютному фільмі «Стоп-Земля» теж певною мірою конструє реальність, надаючи українській мові пріоритетного значення в мовній канві фільму, що змальовує життя сучасних київських підлітків: «В ігровому кіно, де ти все плануєш, ти можеш контролювати та можеш “гратися” мовним питанням. Мені здається, що це круто, бо я не могла для себе відповісти на запитання: “Що ще робить фільм національним, окрім мови?” Чим, наприклад, відрізняється сучасний чеський фільм від сучасного українського? <...> Тому, навіть якщо реальність не є такою в Києві... я хочу робити кіно про такий Київ, який я хочу бачити?» [32].

Мовне тло кінофільмів зазвичай дуже строкате, що зумовлено сюжетом фільму, творчою манерою та світорозумінням його авторів. Однак у діалогах персонажів завжди переважає розмовне мовлення, повсякденна лексика, загальноживані слова задля створення відчуття достовірності та природності.

Як зазначає Л. Масенко, деякі мовознавці виділяють побутово-розмовне мовлення в самостійну систему, проте більшість кваліфікують його як різновид усного літературного мовлення [11]. І. Романюк, порівнюючи художній та усний діалоги, вважає, що в художньому неможливо відтворити цілком точно інтонаційні особливості, міміку, жести, які є частиною розмовного мовлення [17, с. 41]. О. Сербенська теж звертає увагу на темброві забарвлення в усному мовленні, інтонацію, «мову тіла» (погляд, рухи тощо), вимову звуків, що зумовлено віком мовця, його соціальною, територіальною належністю тощо [12, с. 32, 36]. Крім того, важливим фактором розмовного мовлення є відтворення думки у визначений момент, що не дає мовцеві можливості відредагувати текст. За словами І. Цар, специфіка усного висловлювання зумовлена тим, що воно «зароджується й вимовляється одночасно» [15, с. 27]. С. Бибик зазначає, що усне мовлення – це передусім «мова “тут” і “тепер”» [3, с. 148]. О. Сербенська також зауважує, що воно непередбачене, спонтанне, адже людина «думає не про те, як вона говорить, а про те, що скаже» [12, с. 195–196]. Тому ще одними визначальними рисами розмовного мовлення є спонтанність, непередбаченість та обмеженість у часі, через що тут ми найчастіше й натраплятимемо на відхилення від мовної норми.

В усному розмовному мовленні побутують його різні форми, зокрема територіальні діалекти, які використовують люди, об'єднані спільною територією, та соціальні, що є засобом спілкування для певної соціальної групи. Л. Масенко визначає соціолекти – сленг, жаргони, аргі – як «варіанти національної мови, пов'язані з існуванням соціальних груп, об'єднаних певним типом зв'язку» [11]. На думку Л. Ставицької, необхідна умова існування соціолекту – соціальна неоднорідність суспільства [13, с. 113].

Форми живого розмовного мовлення є необхідною умовою розвитку мови, водночас, як слушно зауважує Л. Масенко, вони повинні формуватися в межах своєї мови [11]. У зв'язку з тим, що Україна тривалий час перебувала під тиском російської мовної політики, часто така лексика не є питомо українською, а запозиченою з російської мови, особливо якщо йдеться про вульгаризми. За словами Л. Масенко, наслідком колонізації стало не лише розмежування населення на російськомовне й українськомовне, але й на «суржикомовне» та «матючномовне» [11].

Специфічною особливістю мовної ситуації в Україні є суржик, який Л. Масенко визначає як «українсько-російський мовний гібрид», сукупність «індивідуальних проявів хаотичного плинного поєднання елементів» цих двох мов, зумовлених втратою мовної стійкості [10, с. 161]. Суржик нерідко використовують у художніх творах та фільмах як стилістичний засіб, а також задля відтворення реальної мовної ситуації в Україні. Зокрема, В. Корольова виділяє чотири типи суржикомовних персонажів: акультурований (суржик як ознака недостатнього рівня освіченості й культури); негативно оцінений (суржик як ознака моральної деградації); нівелювальний (герої, котрі знають літературні норми мови, проте послуговуються суржилом, аби не відрізнитися від носіїв гібриду); пародійний (суржик як сатиричне викриття персонажів) [16, с. 6–8]. Отже, суржик – це своєрідний інструмент для авторів, призначений для мовної характеристики персонажів, проте, на нашу думку, його надмірне використання шкідливе, адже таким чином здійснюється популяризація явища, що розвинулося внаслідок колоніаль-

ного становища України, наявності домінантної (російської) та залежної (української) мов.

Загалом уживання елементів розмовних форм мовлення у діалогах персонажів, їх функційне навантаження залежить від творчої мети авторів фільмів, зокрема вони можуть сприяти відображенню певного соціального середовища, ставати засобами мовної характеристики героїв кінотвору або відтворення мовної ситуації в Україні.

Український 12-серійний серіал «Спіймати Кайдаша» з'явився на екранах у 2020 р. та викликав широкий резонанс серед глядачів. Сценарій телесеріалу написала Н. Ворожбит, взявши за основу соціально-побутову повість Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Портрети членів Кайдашевої сім'ї змальовано з персонажів повісті Івана Нечуя-Левицького, місце подій теж залишається незмінним – те саме село Семигори, та сама річка Рось, ті самі Київ та Києво-Печерська лавра. Проте якщо письменник зобразив життя українського села в пореформену добу, після скасування кріпацтва 1861 року, то події телесеріалу розгортаються після не менш важливої історичної дати – проголошення незалежності України, з 2005-го по 2014 рік, охоплюючи президентство В. Ющенка, В. Януковича, Революцію Гідності, окупацію Криму та вторгнення російських військ на Донбас, що так чи інакше впливало на життя й свідомість людей.

Розмаїте мовлення персонажів: тут і літературна українська, і вкраплення діалектних форм, і суржик, і російська мова. Усе це сценаристка прописує з метою передати реальне життя. Актор Т. Цимбалюк (Карпо в «Спіймати Кайдаша»), попри те, що був вихований у сім'ї філолога і вважає суржик недолугим, підтримує, однак, його використання в кінострічці: «...було б дуже дивно, якби Карпо, не прочитавши жодної книжки за все життя, розмовляв літературною мовою» [33]. Російська мова, до того ж, представлена не лише в мовленні персонажів: поряд із мелодією Державного Гімну, народними українськими піснями («Ой, верше, мій верше», «А я все дивлюся, де моя Маруся», «Горіла сосна, палала», «Ой у вишневому саду», «Їхав козак на війноньку», «Зелене жито, зелене»), піснями українських виконавців («Чорнобривці», «Два кольори», «Шо з-под дуба»), колядками («Ой радуйся, земле», «Роди, Боже, жито») звучить російськомовна музика, котра була популярною в перше десятиліття ХХІ ст.

Окрім того, у телесеріалі помітно, що в кімнатах поруч з українськими книжками на полицях лежать і російські: Карпо кладе лист від Тані саме в російськомовну книжку. Проте по радіо і телеканалах звучить лише українська мова чи то новин, чи то передач на кшталт «Битви екстрасенсів». Українським є й мовний ландшафт зображених населених пунктів, зокрема це засвідчує мова комерційних вивісок: «Авторемонт цілодобово», готель «Любава», ресторан «Прага», магазин «Продовольчі товари». Упродовж десятиліття відбуваються зміни в мовній свідомості українців. З цього погляду показовою є така деталь: до Революції Гідності та війни на Донбасі Кайдаші користувалися російськомовним настінним календарем – можна помітити, що назви місяців написані російською мовою, утім, у 2014 р. Кайдашиха відриває сторінки вже українськомовного календаря. Політичні зміни в країні по-різному впливають на членів родини, створюючи нові суперечки: Лаврін, котрий у першій серії не розуміє, для чого досі існує армія, в останній вирішує йти на війну захищати рідну землю, натомість Карпо агітує голосувати за Партію регіонів.

Не менший резонанс викликала й стрічка К. Горностай «Стоп-Земля», котра ще до виходу на українські екрани стала найкращим художнім фільмом програми «Generation 14plus» та здобула «Кришталевого ведмедя» на Берлінському кінофестивалі. В українському прокаті вона з'явилася 20 січня 2022 р., а вже 9 березня за свій дебютний фільм режисерка отримала Шевченківську премію. Назва стрічки вказує на гру, у яку часто грають підлітки. За її правилами, ведучий із зав'язаними очима повинен упіймати гравців. Почувши рух під час гри, він може вигукнути «Стоп, земля!», після чого учасники мусять завмерти на своїх місцях. Ця гра – своєрідна метафора дорослішання, шукання орієнтирів у житті та визначення свого майбутнього. Головні герої не просто грають у неї на майданчику – їхнє життя в підлітковому віці нагадує «Стоп-Землю», коли вони навмання намагаються окреслити дорогу й знайти опору в друзях, улюбленій справі тощо.

Як і стрічка «Спіймати Кайдаша», фільм «Стоп-Земля» характеризується правдивістю відтворення життя. Глядачі наче дивляться в дзеркало, яке відображає їх у підлітковому віці: шкільна дискотека, вечірка в домі однокласника та розлите вино на килим, нерозділене кохання, непорозуміння з батьками й фраза матері «*Будуть в тебе свої діти, тоді зрозумієш*», бажання дівчат відпроситися з уроку медицини та постріляти з хлопцями на ДПЮ тощо. Сцена навчання зі стрільби теж має особливу мету в стрічці – відтворити психологічний стан героя, який є біженцем із Донбасу. «*Ти там таке чув?*» – запитує Маша у Сєні, маючи на увазі постріли. Хлопець відповідає, що й сам не очікував такої реакції від себе, коли лише звук випущеної із гвинтівки кулі змусив його покинути приміщення для навчання. Отже, режисерка не оминає теми війни, репрезентуючи, який важкий психологічний слід лишає навіть найменша причетність до цих подій.

К. Горностай поставила перед юними акторами завдання відтворити розмовну літературну українську мову з експресивними елементами так, щоб мовлення не створювало відчуття фальшивості, з чим актори, без сумніву, впоралися. Використовуючи сленг, лайку на тлі чистої української мови, авторка відобразила ту мовну дійсність, яка мала би бути в українських школах – постколоніальну, а отже, дерусифіковану. Про важливий сенс українських діалогів у фільмі говорить і Ю. Шевчук: «Глядачам постійно дають зрозуміти, що на їхніх очах молодь України переходить від колоніалізму до свободи: внутрішньої і зовнішньої, свободи самовиразу і свободи від безглуздя обмежень» [34].

Щодо саундтреків, то в «Стоп-Землі» звучить як сучасна, так і давніша українська андеграундна музика, зокрема таких виконавців, як Світлана Нянко, Олександра Морозова, Мар'яна Клочко (понад 10 композицій), МС Брехунець, Джонні Дивний, гуртів «KursValut», «Vnature», «Людська подоба» тощо. У такий спосіб авторка не лише популяризує саме український продукт, але представляє глядачеві художню постколоніальну дійсність. Таким чином, К. Горностай просуває національне кіномистецтво в Україні, відриваючи його від імперського впливу і створюючи по-справжньому незалежний український кінематограф.

Розглянемо детальніше мовностилістичні особливості кожного з фільмів. Телесеріал «Спіймати Кайдаша» характеризується досить широким застосуванням суржику, що по-різному сприйняли як глядачі, так і мовознавці. Зокрема, Ю. Шевчук роз-

критикував стрічку, назвавши суржик в ній свідченням дегенерації України та продуктом «уяви колонізованого розуму сценаристів» [35]. Частина глядачів підтримує погляди Ю. Шевчука, очікуючи від українських режисерів використання літературної української мови в національному кіномистецтві. Вони стверджують, що суржик «ріже вухо» та створює недолугі образи українців, і в такий спосіб український культурний продукт лише підтримує довголітню російську пропаганду [35]. Однак більшість відгуків на роботу Н. Ворожбит були позитивними саме через правдиве розмовне мовлення персонажів.

Варто зауважити, що персонажі неоднаковою мірою послуговуються суржи́ком, а в мовленні деяких героїв він узагалі відсутній. Вживання українсько-російського мовного гібриду залежить, зокрема, від їхньої освіченості та культурності. Мелашка, шістнадцятирічна героїня із романтичною дитячою душею, має красивий голос, часто співає українські пісні, милується світанками, багато читає й сама пише вірші, цінує українські традиції. У мовленні героїні майже відсутній суржик, трапляються лише поодинокі елементи: *помошниця, пака, телефона, свадьба, ладно, панятно*. Дівчині притаманна літературна українська з деякими діалектними особливостями: інфінітив дієслова на *-ти* заступає форма на *-т'*, котра поширена як у північних, так і південних районах Київської області, зокрема *спать, почитать, співать, вірить, видоїть, сказать, брехать, зробіть*. На противагу Мелашці сварлива Мотря, у якої «серце з перцем», використовує суржикізмів надміру. Подібну опозиційну пару створюють і чоловіки дівчат. Мовленню обох властивий суржик, проте Карпо використовує його значно частіше. Такою самою контрастною є й характеристика героїв: на відміну від старшого брата, Лаврін піклується про Таньку та її дітей, наполегливо працює, щоб заробити грошей, виступає проти Партії регіонів, за яку агітує Карпо. Тобто суржик у серіалі є, зокрема, засобом протиставлення художніх образів: більшою мірою ним послуговуються герої, що належать до негативно оцінного типу, яким протиставлено позитивні українськомовні.

Спостерігаючи за родинними зв'язками, відслідковуємо і їхній вплив на мовлення персонажів. Маруся Кайдашиха, яка уособлює постійно незадоволену свекруху, що пліткує про своїх невісток, та Омелько Кайдаш, залежний від горілки, послуговуються суржи́ком, так само як і сім'я Мотрі, від яких чуємо *больне, пасіба, остануться, істеріки, придлагаю*.

Наступне покоління теж наслідує мовлення своїх батьків. Діти сусідки використовують суржикізми *сігарети, еслі не дам, харашо, куріть вредна, одна сігарета убіває лошадь, красіва* тощо. Водночас у мовленні дітей Мелашки трапляються лише поодинокі випадки вживання таких одиниць, зокрема вислів «пака, пап», паралельно з яким вони вживають й українську усталену форму прощання «бувай, доброї роботи».

Старші жителі села Семигори, як баба Параска, так і баба Палажка, уособлюють позитивних персонажів. Перша – богомільна знахарка, котра намагається наблизити односельців до церкви. Окрім того, основний обов'язок баби Параски, згідно із задумом авторів фільму, – допомога: Кайдаша, хоч і не на довгий час, вона позбавляє алкогольної залежності, Тетянин дім захищає від ворожби та й пологи Мелашки доводиться приймати саме їй.

Акторка, яка зіграла Тетянину бабу Палажку, репрезентує не лише сьогодення, але й правду про минуле, адже на агіта-

цію Карпа баба Палажка згадує геноцид українського народу: *«Мені нічо хорошого колгосп не зробив. Вся сім'я моя в голод померла, як розкулачили. А я, яки в місто не втекла, тут би не сиділа»*. В обох жінок поряд із власне українськими лексемами (*нащесерце, зиркати, годі сердитися, отож-бо*) трапляються й суржикізми: «українізовані» форми російських дієслів, зокрема й наказового способу (*давайте закривайте, давай їж* замість *зачиняйте, їж*), слова з пом'якшеною і м'якою вимовою приголосних перед [е] та [и], що притаманні здебільшого мові Тетяниної баби (*телевізор, апетіту, небесное, Ваісіну*, де спостерігаємо ще й «акання»), фонетично адаптовані росіянізми *город, громко, вспомни, очереди, жизнь, получится, натоцк, зглаз, пособие, розкулачили*. Щоправда, від знахарки таке змішане мовлення чуємо рідше.

Одним із найбільш негативних персонажів серіалу «Спіймати Кайдаша» є Федір Вікторович. Уже в його представленні спостерігаємо російсько-українську мішанину: українське ім'я *Федір* він наближує до російського *Фёдор*. Таким самим проросійським, як і його ім'я, є й сам герой, котрий представляє кандидата в президенти Віктора Януковича та пропонує Карпові високооплачувану роботу. Чим більше слухаємо мовлення персонажа, тим частіше натрапляємо на ознаки суржи́ку, котрий найяскравіше виражений на лексичному рівні. До того ж, Федор Вікторович використовує не просто росіянізми (любимий, галубий аганьок, особенного, не случайно, Новий год), а повноцінні російські слова: *управляющий, власть, интеллектуальный труд, речь, йолка, в кампании, ребьонку, детства*. Таке мовлення персонажа підкреслює його негативні характеристики.

Загалом у серіалі «Спіймати Кайдаша» суржик представлено дуже широко, як на лексичному, так і на фонетичному та граматичному рівнях. Поширене «акання» (*аднакласнік, дадумайся, алів'є, дарога, кампліменти*), пом'якшена й м'яка вимова приголосних перед [и] та [е] (*прівєт, світ, істеріки, артїстка, інтересно*), тверда вимова [ц] (*комсомолец, капєц, до конца, нравица*). Найвищий ступінь порівняння прикметників та наказовий спосіб дієслова утворені здебільшого за зразком російської мови (саме головне, самі кращі, давай ліпи, давай їж), трапляється також вживання прийменника *с* замість *з* (пиво *с* водкой, *с* технікума). Лексичний рівень виражений найяскравіше: *да, пока, здрасте, щас, всьо равно, пожалуста, канєшно* тощо. Поширені слова та словосполучення, кальковані з російської (не переживала, здала екзамен, портиш), російські дієслова, граматично оформлені або вимовлені на український лад (празновать, обсуждать, поздравляю, потрогай, розулибалася, вспомнив, красиш, позвав, угостила), однак найбільш уживані – росіянізми (последнє желаніє, почті, свадьба, атмазку, за кладбищем, раньше, беременна, тем боле, бешані деньгі, сначала, больне, настроєніє, долги, кофе, не вкусне тощо).

Щодо стрічки «Стоп-Земля», то тут суржик відсутній. Зображуване соціальне середовище у фільмі – учні київської школи. Здебільшого у великих містах немає осередків уживання суржи́ку, натомість поширений білінгвізм. К. Горностай, проте, не наділяє своїх персонажів українсько-російською мішаниною, а створює образи представників уже дерусифікованого молодого покоління.

На білінгвізм натрапляємо в серіалі «Спіймати Кайдаша». Зокрема, один із суддів телешоу «Україна має голос» звертається до учасників російською, інша – українською, що теж відпові-

дало дійсності. Аж до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну на українському телебаченні транслювали безліч різноманітних розважальних шоу, де з-поміж ведучих один чи кілька були українськомовні, решта – російськомовні. Таке явище використання двомовності на телебаченні мовознавець Ю. Шевчук називає «мовною шизофренією» [36]. Пише про це й Л. Масенко, зазначаючи, що білінгвізм у передачах принижує державну мову та чинить згубний вплив на глядачів шляхом застосування маніпулятивних технологій і формування моди на російську мову [8, с. 47].

У телесеріалі використано чимало українських народних пісень, проте за кількістю їх істотно переважають російські. Так, композицію «*Ой, верше, мій верше*» судді не сприйняли на кастингу позитивно, проте схвальні відгуки отримали «*Дольче Габбана*» та «*Владимирський централ*». Під час посиденьок за столом дівчата з нудьгою сприймають виконання української народної пісні «*Їхав козак на війноньку*», обираючи натомість російськомовну пісню.

У Києво-Печерській лаврі українською розмовляють священники, а також Андрій та його мати, котра продає писанки. Проте Омелькові пропонує випити горілки вже російськомовний киянин, і діалог між собою вони ведуть двомовний: Омелько говорить українською з елементами суржику, киянин, що шукав собі товариство для розпиття алкогольного напою, – російською. Саша з Донецька, з котрим Мелашка знайомиться в Києві, теж російськомовний. Проте у наступних серіях Н. Ворожит знайомить глядачів і з представниками українськомовного Донбасу: ми бачимо переселенців із Донецька, які репрезентують двомовність навіть у межах однієї сім'ї: російськомовна дружина – українськомовний чоловік.

Щодо української мови, то герої майже не використовують кличного відмінка при звертанні, трапляються лише поодинокі випадки: *батьку, дядьку, собацоро*, що, напевно, теж відповідає дійсності. Здебільшого чуємо такі форми від другорядних героїв, як-от від жінки, котра дає шлюб і звертається до подружжя *Карпе* та *Мотре*. У цьому випадку варто говорити й про офіційний характер самої події. Багато слів містять зменшено-пестливі суфікси *-очок, -очк, -ечок, -к, -чик, -ечк, -еньк, -оньк* тощо, котрі є маркером власне українських лексем. Спостерігаємо такий спосіб словотвору як у власних іменах (*Меласю, Парасю, Карпушу, Лаврінчика*), так і в загальних (*серденько, очеретинка, билинка, дитинку, горобчик, людинонька, вуличка, вареничок*), рідше прикметниках та дієсловах (*худенький, спатки*). Декілька слів мають і менш уживані суфікси на позначення згубності, зокрема *-ак(а), -юр(о)*: *ротяка, коняка, собацоро*. Іменники жіночого роду із суфіксом *-их* (*головиха, врачиха*), що мають розмовний характер, вживано як фемінітиви. Широко представлено синонімічний ряд слова «казати»: *говорили, верзете, мелеш, таліаси, базикай*. Є й специфічно дитячі слова, наприклад *вава* – рана, *руця* – рука, *цяця* – іграшка (у фільмі цією лексемою маркований телефон, яким можна погратися).

Хоч у телесеріалі переважає нехарактерна для української мови конструкція з дієсловом *давай, давайте* під час висловлення спонукання до дії, є й випадки творення наказового способу дієслова за допомогою частки *но*: *позвони-но, йди-но*. Другорядні персонажі йменовані українськими прізвищами: *Кобилянська, Теліга, Ситник, Петриненко, Підгорний, Синиця, Перепелиця, Горобець*. Героям притаманна наддіалектна риса

«шокання» (*шо, нашо, шось, шоб, якщо* тощо), натомість цілковите «шокання» чуємо тільки від Андрія, його матері та адміністратора ресторану (*що, щось*).

Отже, явище білінгвізму у фільмі представлено для відтворення реальної мовної ситуації в Україні. Проте репрезентовано й маркери власне українських одиниць, зокрема згадані вище морфеми та лексеми.

У фільмі «Стоп-Земля» безпосередньо двомовність не представлено, проте можемо спостерігати наслідки цього явища. Молоді непрофесійні актори, котрі розмовляють у реальному житті російською, грають українськомовних персонажів. За свідченням однієї з акторок П. Вороної, у них не було наперед завчених діалогів. Авторка К. Горностаї лише описувала ситуацію, котра є частиною сценарію, – актори, натомість, імпровізували із фразами вже самі, через що іноді в їхньому мовленні з'являлися елементи російської мови, зазвичай суржикізовані (наприклад, *поняв, ладно, здрасте*).

Переважно натрапляємо на кальковані слова та вислови з російської мови: замість аплодуйте – *хлопайте*, жажливо – *ужасно*, зіниці – *зрачки*, зробити виняток – *зробити виключення*. На граматичному рівні спостерігаємо відмінювання числівників та творення наказового способу дієслова за російськими зразками: *в стилі восьмидесятих, давай лізь, давайте вип'ємо, давайте брататися, давай продовжуй, давай вставай*. Щодо фонетичного рівня, то знаходимо м'якість приголосних перед [и] (наприклад, *гномік*). Наслідки білінгвізму виявляємо й у намаганні одного з учнів знайти український еквівалент російській лексемі: «*Як сказати “предкушение” українською?*». Проте коли один із підлітків читає на етикетці пляшки «Водка», його одразу ж виправляє співрозмовниця: «*Не водка, а горілка*». Цікаво, що поряд із скороченими за російським зразком варіантами імен (*Маша, Сеня*) режисерка пропонує непоширене, хоча питомо українське скорочення імені Михайло – *Миша*, не пом'якшуючи приголосну перед [и], що й не притаманне українській мові. І знову, як і в «Спіймати Кайдаша», чуємо наддіалектну рису «шокання» (*шо, шоб, тому шо, шоби, шо-небудь, шось*), а також зменшувальну форму деяких слів (*потихеничку, глибоченький, сосисочку, по свисточку, ліва ручка*). Лишаючись послідовно українськомовними, персонажі використовують українську як в усному, так і писемному мовленні, адже мова інстаграму, як і їхніх листувань у цій соціальній мережі, теж українська.

Звернімо також увагу на явище сленгу та його вживання в кіномові. Сленг як явище поширений здебільшого в урбаністичному просторі, де його носіями є молоде покоління, тому він яскраво представлений у стрічці «Стоп-Земля». Зокрема, немало подібної лексики використано на позначення дій, явищ і предметів, пов'язаних з уживанням тютюнових та наркотичних виробів: *скуриє косяк* (самокрутка, що містить наркотичні речовини), *буду хапати* (вживати наркотики), *дайте сіжку* (цигарка), *дай тягу* (одна затяжка цигаркою). Також використано сленгізми для репрезентації стану, котрий виникає під дією подібних речовин: *попаяло, вставляє*, тобто справляє наркотичний ефект, який приносить розслабленість та задоволення. Зважаючи на те, що сленг – це вторинне утворення, згадані лексеми є запозиченими одиницями жаргону наркоманів.

Окрім цього, натрапляємо на такі сленгізми, як *чувак, пацики* (на позначення молодих людей чоловічої статі), *внатурі* (справді), *погнали* (маркер заклик до дії), *альо* (вигук для при-

вернення уваги), *кріпово* (позначає жакливу з чийогось погляду ситуацію), *стрьомно* (стан страху або занепокоєння). У зв'язку з урбанізацією, індустріалізацією суспільства, бурхливим розвитком техніки і комп'ютерних технологій, поширенням англійської мови як мови міжнародного спілкування та, як наслідок, запозиченням значної кількості англійських слів на позначення тих чи тих нових понять, багато сленгізмів теж утворюються на основі запозичених англіцизмів. Зокрема, слово *кріпово* походить від англійського *crippy*, що означає *моторошно*. Також у мовленні поширені *окей*, *сорі*, *лайк* і терміни *гомофоб* (людина, яка негативно ставиться до проявів гомосексуальності) та *чайлд-фрі* (дослівно «вільний від дітей»). У написах теж спостерігаємо сленг: *хелп*, написане на стільці, є маркером необхідності допомоги, а також в особистих повідомленнях у соцмережах Маші читаємо *хз*, що, за однією з версій, є скороченням слова *хтозна* [37]. Іноді поруч з англіцизмами підлітки вживають й український сленгізм *тусівка* (на позначення вечірки) замість російської лексики *тусовка*.

Не лише окремі слова, але й цілі вислови функціонують як одиниці сленгу. Наприклад, *фігню несеш* (говорити нісенітницю), *заганяєшся на цю тему* (перейматися через щось), *пафосна татушка* (манірне татуювання), *він її морозить* (уникати людину, не звертати увагу на неї). Цікаво, що послугуються одиницями сленгу не лише школярі, але і їхні батьки. Наприклад, мама Саші в діалозі із сином використовує лексему *універ*, замість університет. Так само, до речі, і слова-паразити представлені в мовленні як учнів (*ну, типу, коротше, блін, прям, реально*), так і вчителів (*типу*), щоправда, у них менше.

Хоч у «Спіймати Кайдаша» представлено сільське середовище, тут теж чуємо чимало сленгу від персонажів, адже більшість героїв кінофільму – молоді люди, до того ж, сленг – це «розмовне мовлення з широкою соціальною базою» [9, с. 68]. Зокрема, знаходимо лексеми, пов'язані з уживанням алкогольних напоїв та тютюнових виробів: *водяра* (горілка), *з бодуна* (похмілля), *забухали* (напилися надміру алкоголю), *бухать* (пиячити), *накидалась* (випивати), *сігарети стрілять* (брати цигарки у когось задарма), *глушите кожен день* (випиваєте кожен день), *штрафна* (чарка за спізнання) тощо. З-поміж лексем, що вживають для найменування людини або її характеристики, трапляються такі: *молоток* (сам герой після цього пояснює значення: «Так швидко зробив, якісно»), *бабнік* (ловелас), *красавчик* (про позитивну оцінку дій особи), *тьолки* (дівчата), *братішка* (друг). Героя-механіка в серіалі називають *Шапочка*, що зараховуємо до жаргону. Окрім цього, хлопці вживають сленгізми, пов'язані з транспортом: *таратайка* (старий несправний автомобіль), *мерик* («Мерседес»), *тачок* (машини), *вєліки* (велосипеди), *уазік* (автомобіль УАЗ). До сленгу також належать одиниці низької конотації із коренем *фіг*: *пофігу* (байдуже), *фігово* (погано почуватися), *нафіг* (вираження незадоволення внаслідок непотрібності тієї чи іншої дії), *афігеть* (бути шокованим), *фігна* (дурниця). І до цієї ж підсистеми зараховуємо слова та вислови *нала нет* (немає готівки), *шарашкіна контора* (ненадійна організація, шахрай), *прикалусься* (жартувати), *медляк* (повільний танець), *гоніш* (говорити неправду, жартувати), *харе* (досить), *шмотки* (одяг), *триндьоож* (балаканина або брехня), *по барабану* (байдуже), *мене це кумарить* (мене це драгує), *врубай музон* (ввімкнути гучну музику), *ласти*, *лижі* (ноги із негативним відтінком значення слова), *задовбав*, *задрав* (набриднути), *капєц* (невдача), *залетіла* (завагітніла не

плануючи), *морозишся* (уникати), *заначка* (сховані від інших гроші), *днюха* (день народження), *альо* (вигук, щоб привернути увагу), *усьок* (зрозуміти). Хоч і натрапляємо на власне українські сленгізми на кшталт *триндьоож*, *задовбав* тощо, проте більшість із наведених прикладів запозичена з російської мови. Що ж до інших іноземних запозичень, то знаходимо *кайфуйте* (походить з арабської, «отримувати задоволення») та *погулю* (з англійської, «знайти в інтернеті»).

Як бачимо, сленг у «Спіймати Кайдаша» значно відрізняється від того, який використовують герої фільму «Стоп-Земля». Це можна пояснити тим, що події серіалу відбуваються в селі протягом майже десяти років, починаючи з 2005-го до 2014-го року, а у «Стоп-Землі» відображено фактично наше сьогодення (тобто часова відстань між описаними подіями становить 8–17 років), та й послугуються сленгом уже не підлітки, а сільська молодь (інше соціальне середовище), що для сленгу як дуже рухливої, змінної лексичної підсистеми є важливими чинниками. Варто також наголосити, що і в цій підсистемі спостерігаємо наслідки білінгвізму, адже більшість лексем є запозиченими з російської мови, водночас багато з них адаптовані до української вимови.

Поширення нецензурної лексики в українській мові, особливо матірних слів, засвідчують діалоги героїв стрічки «Стоп-Земля». Найменування продажної жінки (*блядь*) підлітки використовують не в його прямому значенні, а здебільшого для вираження негативної оцінки події (*блядь, як холодно; блядь, що ти прийшов*). З цієї ж метою вжито лексему *сука*, котра є поширеною лайкою в багатьох слов'янських мовах, хоча первинне її значення – самка собаки. Найчастіше чуємо обсценну лексику, пов'язану з позначенням соціально табуйованих частин тіла. Ця група слів теж посилює ступінь емоційного вираження несхвалення певної дії (*хулі не ловиш, нахуя, пиздець, як куриться*) та сприяє відображенню негативного стану самого мовця (*хуйові відчуття*). Для надання комусь характеристики як некмітливої, не надто розумної людини школярі послугуються лайливими лексемами *мудак* та *лох*.

На відміну від персонажів «Стоп-Землі», герої телесеріалу «Спіймати Кайдаша» здебільшого вживають питому українську лайку. Одна з особливостей – лаятись, ототожнюючи особу з твариною, зазвичай собакою та всім, що з нею пов'язано, інколи додаючи суфікс згрубілості: *скотина, свиня, бичара, козли, казіліна, скотина мала, якась сучка, собацоро, к чортям собачим*. В українській мові ім'я чорта згадується як лайка, тож натрапляємо на подібні вислови й у стрічці «Спіймати Кайдаша»: *шоб вас чорти взяли, чортова дорога, спалить все к чортовій матері*. Найчастіше герої використовують лайку у формі прокльонів, які нагадують такі самі вислови, вжиті в повісті XIX ст., особливо ними послугується старше покоління. Наприклад, висловами *шоб у тебе ті кури виздихали, шоб тебе діти на старості рок з собственої хати вигнали, шоб тебе твій чоловік дубасив кожен день, шоб бешана собака вкусила і всі гроші на лікарства пішли прости господи* Кайдашиха проклинає Мотрю, а пізніше ще й лаяється до кота (*здох би ти*) та Кайдаша (*а шоб тебе розірвало, алкоголік проклятий*). Омелько проклинає гору такими словами: *та шоб ти під землю провалилася, шоб тебе, курва, в асфальт закатали; шоб по тобі їздили одні цигани*. Використовує подібну ненормативну лексику й Тетянина баба: *а шоб вам щастя не бачити, шоб вам дітей не діждати*. Окрім того, одразу після лайки жінки просять прощення за сказане в Бога,

що характерно для сільської місцевості: *якась сучка, господи прости; дурне, господи прости*. Деякі лексеми пов'язані з називанням фізіологічних випорожнень, зокрема *всереишся, гімно таке, в сраку пішла, я вам завтра таке АТО устрою, що гімно не позбираєте*. Персонажі також вживають лексеми *паскуда, зараза, сухар, придурок, падла, ідіота кусок, сволоч, дурачок* для вираження негативної оцінки людини. А слово *мать* слугує для висловлення гострого невдоволення: *вашу мать, не займайте мене, мать твою перекопти*. До обсценної лексики зараховуємо й лексеми з коренем *фіг*: *пофігу, фігово, нафіг, афігеть, фігна*. Можемо спостерігати, що інколи герої вживають-таки лайливі слова, запозичені з російської мови, проте найчастіше ними послуговуються Карпо та Мотря: *похер, ніхера, повбиває нахрен, по-дибильному живем*, що, цілком ймовірно, використано для негативної оцінки самих персонажів. Загалом у телесеріалі «Спіймати Кайдаша» застосовано переважно питому українську лайку. Зважаючи на кількість використаної обсценної лексики в мовленні того чи того персонажа, а також беручи до уваги її походження, лайка, подібно до суржиків, виконує функцію протиставлення художніх образів та надання розмові емоційно-експресивного забарвлення.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Питання мови в кіно викликає жваві дискусії в науковій спільноті, серед громадськості, а також митців, зокрема щодо того, як репрезентувати в стрічці мовну дійсність, якщо в Україні поширена двомовність. Більшість українських митців, як і українські мовознавці, обстоюють національне кіно державною мовою, адже масовий продукт повинен сприяти розквіту національної культури, поширенню й утвердженню української мови як державної та протистояти колоніальному спадку й витісненню його, що і є завданням сучасного кіномистецтва. Думки фахівців розділилися щодо питання суржиків в кіно, котрий, з одного боку, є однією з характерних ознак мовної ситуації в Україні, а з іншого – наслідком російського колоніалізму. Вживання суржиків, на наш погляд, можливе зі стилістичною метою, без перенавантаження мови персонажів його елементами, а лише окремими вкрапленнями, проте неприпустимою є його широка популяризація, що стимулює існування гібридного мовлення.

Для наближення художньої дійсності до реальності творці фільмів використовують елементи живого розмовного мовлення з метою яскравого відображення побуту того чи іншого регіону, соціальної, вікової чи психологічної характеристики персонажа, відтворення мовної ситуації в країні. Це зумовлює використання таких форм усного мовлення, як сленгізми, жаргонізми, діалектизми, обсценізми тощо. Одним із завдань Н. Ворожбит, авторки проєкту «Спіймати Кайдаша», було правдиве відтворення реального сільського життя. З цієї метою сценаристка прописала зображення подій на тлі українського побуту й природи та розмаїте мовлення героїв. У телесеріалі яскраво представлено суржик, явище білінгвізму, а також перемикання кодів. Режисерка репрезентує російську мову як втілення російських сенсів, показує існування білінгвізму в різних областях України і в межах однієї сім'ї, вплив родинних зв'язків на мовлення персонажів, коли діти наслідують своїх батьків. Найхарактернішою рисою мови телесеріалу «Спіймати Кайдаша» є суржик, вжитий з метою репрезентації реального мовлення мешканців Київщини, що акторам вдається відтворити доволі природно. Також суржик слугує мовній характеристиці персонажів та їх протиставленню один одному.

В іншому аналізованому фільмі «Стоп-Земля» режисерки К. Горностай зображено постколоніальну українську молодь, у якій переважає літературне українське мовлення, відсутній суржик, хоч і трапляються поодинокі випадки вживання російнізмів та калёк з російської, що є наслідком білінгвізму в Україні.

Широко представлені в обраних фільмах такі форми розмовного мовлення, як сленг, жаргон, обсценна лексика, використані зі стилістичною метою увиразнення, надання оповіді емоційно-експресивного забарвлення, у деяких випадках – для комічного ефекту та протиставлення художніх образів, зокрема таку функцію виконують, подібно до суржиків, лайливі слова та вислови в «Спіймати Кайдаша». Більшість обсценізмів тут є власне українськими, тоді як у «Стоп-Землі» вони запозичені з російської мови. Так само відрізняється в кінопродуктах і сленг, зважаючи на часові та локальні рамки зображуваних подій. Багато одиниць сленгу, жаргону та лайливих висловів є запозиченими з російської та адаптованими до української вимови. Водночас унаслідок зростання популярності англійської мови як мови міжнародного спілкування в стрічці «Стоп-Земля» спостерігаємо й сленгізми, утворені на основі англіцизмів. Отже, обрані для дослідження твори кіномистецтва демонструють мовлення персонажів, яке засвідчує психологічний, соціальний та культурний рівень героїв, передає реальну мовну ситуацію, слугує засобом характеристики соціальних процесів та суспільних подій, а також стилістичним прийомом створення комічного ефекту.

Дослідження мови сучасних українських фільмів відкриває перспективи подальшого аналізу впливу кіномистецтва на суспільні мовні практики, зокрема популяризацію певних розмовних елементів або поширення літературної мови, вивчення мовної специфіки в різних кіножанрах, а також динаміки відображення мовної ситуації України в нових кінопродукціях.

Література:

1. Підкуймуха Л. М. Мовностилістичні особливості фільму «Кіборги» А. Сеїтаблаєва. Українська мова. 2019. № 3. С. 108–123.
2. Шевчук Ю. Мова в сучасному кінематографі України. Збруч. 2021. 26 січня. URL: <https://zbruc.eu/node/102930?fbclid=IwAR3QMuhSB UqIH1hXAbqvmtV7S4bkonP-InTVfOs10RgxDhLSxba5T1W-fY>
3. Биби́к С. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.
4. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон й сучасне розмовне мовлення. Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Філологічні науки. Київ. 2002. Т. 20. С. 15–18.
5. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення : монографія. К. : Наукова думка, 1973. 283 с.
6. Клепуц Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики. Гуманітарні та соціальні науки : матеріали І Міжнар. конф. молодих вчених HSS-2009, 14–16 травня 2009 року, Львів, Україна. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 84–87.
7. Кочерган М. Мовна ситуація і мовна політика в Україні. Світогляд. 2008. Вип. 2. С. 18–23.
8. Масенко Л. Конфлікт мов та ідентичностей у пострадянській Україні. К. : ТОВ «Видавництво “Кліо”». 2020. 176 с.
9. Масенко Л. Нариси з соціолінгвістики. К. : ВД «Києво-Могилянська академія». 2010. 243 с.
10. Масенко Л. Суржик: між мовою і языком. К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2019. 202 с.

11. Масенко Л. Усні форми побутування мови. Явище вульгаризації мовлення. *І.* 2004. № 35. URL : http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-usni_formy.htm
12. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. М-во освіти і науки України. Львів: нац. ун-т ім. Івана Франка. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 214 с.
13. Ставицька Л. О. Аргі, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. К.: Критика, 2005. 462 с.
14. Тараненко О. О. Просторіччя. Українська мова. Енциклопедія. К., 2004. С. 558–560.
15. Цар І. Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування: дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Інститут української мови НАН України. К., 2018. 251 с.
16. Корольова В. В. Суржик у мовленні персонажів сучасної української драми. Український смисл: наук. зб. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. С. 3–12.
17. Романюк І. В. Розмовне мовлення персонажів у художньому діалозі. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2012. Вип. 12. С. 36–42.
18. Радевич-Винницький Я. Україна: від мови до нації. Дрогобич, 1997. URL : <https://ukrlit.net/lib/radevich-vinnickiy/2.html>
19. Соколова С., Залізник Г. Особливості сучасної мовної ситуації України у дзеркалі соціології та соціолінгвістики. *Українська мова*. 2018. Вип. 2. С. 3–19.
20. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
21. Становище української мови в Україні у 2020 році. Простір Свободи. 2020. 6 листопада. URL: <https://prostirsvobody.org/news/0/550/?fbclid=IwAR2DnGtxkb4qIuEAXOykPc27W9DZV--WHUHzD1-8vj6EoRPuPZ27IiFhk>
22. Андрій Смолий. Фейсбук. 2021. 14 липня. URL : <https://www.facebook.com/100000834337338/posts/pfbid0PCswYhjVsEUNeMZ8j54saS21eZBPrVMUnScp4pLnj8ZeQwPtDsV6KMQG3TpzJ29fl/?d=n>
23. Тарас Марусик. Фейсбук. 2021. 13 липня. URL : <https://www.facebook.com/100009436811142/posts/pfbid0264r7noEgQuG5tHQMZYww1HzZj2Hpy5or75ASaJtdgrBLPW4pwwdGpMgYZUPwWJPI/?d=n>
24. Taras Shamayda. Фейсбук. 2021. 12 липня. URL: <https://www.facebook.com/1125103064/posts/pfbid0Gk51m9UyhdqTdasoKtU3JvCojyDLoYhknWTJl6oAV8M9UqPyvdGcnDpv8GpsGzml/?d=n>
25. «Українська мова вигідна Україні! Це настільки очевидно, що навіть смішно це доводити». Укрінформ. 2021. 19 липня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3282909-ukrainska-mova-vigidna-ukraini-ce-nastilki-ocevidno-so-navit-smisno-ce-dovoditi.html>
26. Мигаль М. Компанія звільнила працівницю, яка відмовила в роботі через українську мову. Главком. 2021. 20 липня. URL: <https://glavcom.ua/news/kompaniya-zvilnila-pracivnicyu-yakavidmovila-v-roboti-cherez-ukrajinsku-movu-770304.html>
27. Соціологічна група «Рейтинг». Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022). 2022. 6 березня. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html
28. Українська мова захищає Україну. Сім думок, які прозвучали на форумі в Києві. *Radio Свобода*. 2020. 22 лютого. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30448396.html?fbclid=IwAR14LA_qKuWqBD69bSGVbsVXTi83uSMtn4PcS0eyAZaX1augjQ_3hpa7-o
29. Шевчук Ю. Пам'яті Пітера Богдановича. Збруч. 2022. 21 січня. URL: <https://zbruc.eu/node/110071>
30. Климчук К. Валентин Васянович, кінорежисер: Українське кіно – це кіно українською мовою! Кореспондент. 2014. 21 липня. URL: <https://rozmova.wordpress.com/2014/07/21/valentyn-vasyanovych/>
31. Губа Р. Режисер «Атлантиди» Валентин Васянович: «Мій фільм треба дивитися на великому екрані». *LB.ua*. 2020. 3 грудня. URL: https://lb.ua/blog/young_filmcritics/472179_rezhiser_atlantidi_valentin.html
32. Друзюк Я. Як Катерина Горностай створила фільм «Стоп-Земля» у лабораторії і що вона зрозуміла про зумерів. *The Village Україна*. 2022. 18 січня. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/culture/culture-interview/321503-stop-zemlya-prem-era-kateryna-hornostay-interview-2022?fbclid=IwAR2eSuzO6TmUXRaPeEVXi-XJUEzyZf0yb729IyyUbKDneTxHXq96SNBJhk>
33. Спіймати Кайдаша: інтерв'ю з акторами серіалу! Цимбалюк, Ясінювський, Врублевська, Федина, Шаран. Загін кіноманів. URL: https://www.youtube.com/watch?v=pkX1Na_5INM
34. Шевчук Ю. «Стоп-Земля»: повернення мови на екран. Збруч. 2022. 1 лютого. URL : <https://zbruc.eu/node/110301>
35. Тримбач С., Харчук Р., Шевчук Ю. Дискусія про телесеріал «Спіймати Кайдаша». Провсе. 2020. 31 березня. URL: <https://provse.te.ua/2020/03/dyskusiia-pro-teleserial-spiymaty-kaydasha/>
36. Юрій Шевчук: Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації. *ZIK*. 2015. 8 липня. URL: https://zik.ua/news/2015/07/08/yuriy_shevchuk_movna_shyzofreniya_nova_potuzhna_forma_rusyfi_katsii_605587
37. Словотвір. URL : <https://slovotvir.org.ua/words/khz>

Lytvyn Kh., Renchka I. Language of contemporary Ukrainian films

Summary. The study is devoted to the analysis of language and stylistic features of contemporary Ukrainian cinema. The relevance of the topic is determined by the importance of an in-depth study of the language of modern films in light of the growing volume of Ukrainian film production and the strengthening of the Ukrainian language in various spheres of public life. The purpose of the paper is to investigate the language specificity of contemporary Ukrainian films using the TV series "To Catch the Kaidash" and the film "Stop-Zemlia" as examples, which involves the following objectives: to determine the means by which cinematography influences the worldview and consciousness of citizens; to examine the current language situation in Ukraine and its reflection in national cinema; to highlight the role of language in Ukrainian films; to analyze the characteristic features of the speech of the characters in the TV series "To Catch the Kaidash" and the film "Stop-Zemlia"; and to study the functional load of the identified linguistic means. The research applies descriptive, comparative, contextual analysis, as well as methods of systematization and classification of material.

The analysis demonstrated that, in order to bring artistic reality closer to real life, filmmakers employ elements of colloquial speech such as slang, jargon, dialectal words, and obscenisms. It was found that the TV series "To Catch the Kaidash" authentically depicts rural life, including its language aspects. It illustrates the presence of bilingualism, surzhyk, and the influence of family ties on characters' speech. The film "Stop-Zemlia" portrays postcolonial Ukrainian youth, whose speech is predominantly standard Ukrainian, with no surzhyk, though occasional instances of Russianisms and calques from Russian occur as a consequence of bilingualism in Ukraine. The study proves that the characters' speech reflects their psychological, social, and cultural background, conveys the real language situation, serves as a means of representing social processes and public events, and functions as a stylistic device to create comic effects.

Key words: film, Ukrainian language, colloquial speech, surzhyk, slang, obscene vocabulary, language situation, bilingualism.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 26.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 22.09.2025

Дата публікації: 21.10.2025